

MEDİAD

Medya ve Din Araştırmaları Dergisi | Journal of Media and Religion Studies

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ | BOOK REVIEW

Haziran 2019, 2(1), 163-165

Geliş: 08.05.2019 | Kabul: 30.05.2019 | Yayın: 28.06.2019

Sanal Cemaatler

Değerlendiren: Numan YILDIZ*

Kitabın Künyesi: Akkaş, İ. (2015). *Sanal cemaatler*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları, 240 sayfa, ISBN: 978-605-5227-51-7

Cemaat kavramı, sosyolojinin merkezi kavramlarından birisidir. Alman sosyolog F. Tönnies'in modern toplumu anlayıp açıklayabilmek adına kavramsallaştırdığı cemaat-cemiyet (Gemeinschaft-Gesellschaft) kavramları, yaşanan toplumsal değişimi izah edebilmek için sosyal bilimcilerin sıklıkla başvurduğu kavramlardan birisi olagelmıştır. Tönnies'in yapmış olduğu adı geçen kavramsallaştırma toplumsal yapının analiz edilmesinde önemli kolaylıklar sağlamıştır. Toplumsal yapının değişiminde kuşkusuz birçok faktör etkilidir. İnsanlığın var olduğu günden bugüne gelinceye dek toplumsal yapının dönüşümünü etkileyen en önemli faktörlerden birisi teknik olmuştur. Özellikle 19. yüzyıldan sonra yaşanan teknolojik gelişmeler toplumsal yapının dönüşümünde çok önemli bir etkidir.

İnternet teknolojisinin baş döndürücü bir hızla gelişmesi, bilgiye erişimin kolaylaşması ve internet kullanımının kitleselleşmesi beraberinde toplumsal yapıda bir dönüşümü ve yeni toplumsal ilişkileri de getirmiştir. Bu doğrultuda Tönnies'in cemaat-cemiyet kavramsallaştırması sosyal bilimlerde güncelliğini korumasına rağmen "bilgi toplumu" nu açıklama da yetersiz kaldığı görülmektedir. Değerlendirmeye tâbi tutulan *Sanal Cemaatler* adlı eser Tönnies'in kavramsallaştırmasından hareketle cemaat kavramının dönüşümünü, farklı boyutlarıyla sanal ortam üzerinden ele almaktadır. Akkaş'a göre geç modern dönem cemaat algısının ayırt edici özelliği, bireyin doğumla birlikte içinde yer aldığı değil de tercihen içerisinde bulunmak istediği bir topluluğa karşılık gelmektedir (s. 88). Akkaş, cemaat kavramının dönüşümünü izah etmek için erken modern ve geç modern dönem ayırımına gitmektedir. Bu ayırımı yaparken de geç modern dönemi internet teknolojisinin kitleselleştiği dönem olarak kabul etmektedir.

İnternet teknolojisinin kitleselleşmesi ve toplumsal yapının analiz edilmesinde önemli bir unsur haline gelmesiyle birlikte sosyal bilimler alanında bu konuya ilginin arttığı görülmektedir. Özellikle iletişim fakültesinde, sosyoloji ve din sosyolojisi bölümlerinde son yıllarda bu konuya ilişkin önemli çalışmalar göze çarpmaktadır. Bu çalışmalardan bir tanesi ise *Sanal Cemaatler* adlı eserdir. Eser, Doğu Kütüphanesi yayınlarından 2015 yılında çıkmıştır. Çalışmada internet teknolojisiyle birlikte yaşanan toplumsal değişim, insanların gündelik hayat pratikleri üzerinden analiz edilmiştir. Ayrıca nitel araştırma yöntemiyle derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir.

Eserin başlığı olan "sanal cemaat" kavramsallaştırması üzerinde durulacak olursa söz konusu kavram Tönnies'in cemaat-cemiyet kavramından hareketle geliştirilmiştir. İnternet teknolojisinin gelişimiyle birlikte toplumsal yapıda yaşanan dönüşümü

Tönnies'in kavramsallaştırması ile açıklamaya çalışmak sosyal gerçekliği anlama hususunda sınırlı kalmaktadır. "Sanal cemaat kavramı, Tönnies ve Weber'in 19.yüzyılda bireylerin mesafelerle birbirinden uzaklaştığı toplum ile üyelerin aynı mekânı paylaştıkları cemaat ayırımına gönderme yapmaktadır. İnternet'in mekânsal olarak bölünmüş bireyleri bir araya getirerek yeni cemaat yapıları oluşturduğu ileri sürülmüştür" (Şener'den akt. Akkaş, s. 98).

Kitabın temel tezini en genel haliyle ifade edecek olursak; bireylerin gündelik hayat içerisinde yapmış oldukları eylemlerin ve birbirleriyle olan ilişkilerin artık sanal ortama kaymış olduğu iddiasıdır. Örneğin bir insanın arkadaşlık ilişkileri kurması, dayanışma mekanizmaları geliştirmesi, oyun oynaması gibi sosyalleşme süreçlerinin büyük çoğunluğu artık sanal ortamda gerçekleşmektedir. Bunun yanı sıra eğitim faaliyetleri de ciddi oranda online bir hale dönüşmüştür. Bununla birlikte insanların akrabalık ve arkadaşlık ilişkileri doğrultusunda gerçekleştirdikleri evlilik gibi ilişkilerin birçoğu da artık sanal dünya vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Nihai olarak söylenebilir ki insanların gündelik hayat içerisindeki ilişkilerinin dikkate değer bir kısmı sanal ortamda meydana gelmeye başlamıştır. Burada üzerinde durmamız gereken önemli bir nokta ise sanal ortam dışındaki ilişkilerin hala varlığını sürdürüyor olmasıdır. Eserin iddiasına göre sanal ortamdaki farklı platformlar gün geçtikçe cemaatleşme eğilimi içerisindedir. Zira farklı amaçlarla sanal cemaatlerde tanışan insanlar, hem sanal mekânda hem de fiziksel mekânda bir araya gelmekte ve ciddi ilişkiler gerçekleştirmektedirler.

Eserde insanların gerek özel alanda gerekse de kamusal alanda birbirleriyle olan ilişkilerinin büyük oranda sanal dünyada meydana gelmeye başlamasının nedenleri üzerinde durulmaktadır. Bir başka deyişle insanların neden bu denli sanal dünyaya ilgi gösterdiğinin saikleri üzerinde durulmuştur. Bunlardan ilki sanal ortamın, zamanın ve mekânın ötesiyle ilgili olmasından kaynaklanmaktadır. Sanal ortamda fiziksel mekân yoktur. Fiziksel mekânın yerini dijital mekân almıştır. Dijitalleşme bilgi akışının son derece hızlı bir hal almasına sebebiyet vermektedir. İnsanlar dijital ortamlar aracılığıyla dünyanın herhangi bir yerindeki insanla rahatlıkla iletişim kurabilmektedir. Sanal dünyaya olan ilginin bir başka nedeni ise bireylere kimliklerini olduklarından farklı gösterme imkânı sunmasıdır. Bu durumu Akkaş şu şekilde ifade etmektedir. "Siber alanın anonim ortamı bireylere kimliklerini yeniden kurgulayabilecekleri, hayal edilen ya da var olan gerçekliğin uyarlanabileceği yeni kimlikler yaratabilme olanakları sunar. Yüz yüze iletişimde var olanın tersine sanal ortamda iletişim, kimliklere tüm dışsal baskılardan kurtulma imkânı vermektedir" (s. 64).

Sanal cemaatlere olan ilginin bir diğer sebebi ise toplumsal kontrol ve sorumluluk duygusunun oldukça zayıf olmasıdır. Sanal cemaatlere üye olma ya da gruptan ayrılma gibi durumlarda görülebileceği üzere, ilişkilerin kolayca kurulup bozulabilmesi ve ayrıca bundan dolayı herhangi bir yaptırımın/kınanmanın olmaması gibi etkenler, insanları sanal cemaatlere yöneltmektedir. Yani insanlar yüz yüze ilişkilerde var olan toplumsal baskıdan sanal cemaatlerde önemli ölçüde kurtulmaktadır. Bu yönüyle düşünüldüğü zaman sanal cemaatler bireylere nispi bir özgürlük alanı sağlamaktadır. Yukarıda söylenenler belirli ölçüde gerçekleşmesine rağmen sanal cemaatler ve internet ortamı aynı zamanda önemli bir gözetim alanı olarak da karşımıza çıkmaktadır. İnsanlık tarihinin erken dönemlerinden günümüze kadar gözetim hep var olmuştur. İnternet teknolojisinin gelişmesine paralel olarak sanal cemaatler önemli bir gözetim mekânı haline gelmiştir. "Günümüzde en önemli gözetleme aracı, toplanan verinin saklanması, eşlenmesi, geri getirilmesi, işlenmesi pazarlanması ve dolaştırılmasına olanak yaratan bilgisayardır. Veriler, sırf numaraların ve isimlerin ötesinde DNA kodları veya fotoğraf görüntülerine uzansa da gözetlemenin gerçekleşmesini sağlayan teknolojiler bilgisayar gücü içerir" (s. 123). Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere internet teknolojisi bireylere, nispi bir özgürlük alanı açmaktadır. Ancak bunun yanı sıra bu teknoloji bilhassa egemen güçler için önemli bir gözetim alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eserde üzerinde durulan bir diğer husus ise sanal cemaatlere katılımın toplumun tüm kesimlerinde görülüyor olmasıdır. Yani her yaşta ve her meslek grubundan insanın çeşitli sanal cemaatlere üyeliği bulunmaktadır. Bununla birlikte yaş grubu, meslek durumu, gelir seviyesi gibi faktörlere göre üye olunan gruplar ve üyelik amaçları farklılık arz etmektedir. Genel olarak sanal cemaatlere üyeliğin amaçları şu şekildedir: arkadaş bulmak, video, resim, fotoğraf, müzik paylaşmak, oyun oynamak, örgütlenmek, gibi amaçların yanı sıra siyasal ve cinsel amaçlı olarak da sanal cemaatlere üyelik yapılmaktadır. Yukarıdaki amaçlardan da anlaşılacağı üzere sanal cemaatler birçok farklı işlevi yerine getirebilmektedir. Bu doğrultuda insanların gündelik hayatta ihtiyaç duydukları pek çok unsuru sanal cemaatler kendi bünyesinde barındırmaktadır.

Sanal cemaatler her ne kadar büyük kitleler tarafından kullanılıyor ve kabul görüyor olsa da sanal cemaatlere muhalif olanlar da bulunmaktadır. Sanal cemaatlere karşı olanlara göre “sanal cemaatler sahte cemaatlerdir; samimiyetten uzaktır. Sanal cemaat kavramına daha eleştirel yaklaşan bu gruba göre, bu tarz ilişkilerin yaygınlaşması, insanların gerçek yaşamdaki ilişkilerini başka istikametlere yönlendirir. Dolayısıyla gerçek yaşamdaki ilişkileri yoksullaştırır” (s. 137). Bilhassa bugün birçok aile içi ilişki aile fertlerinin sanal ortamlarda vakit geçirmesi ve birbirlerine olan ilgilerinin azalması dolayısıyla yıpranmaktadır. Aynı şekilde bu duruma akrabalık ve arkadaşlık ilişkileri de örneklik teşkil edebilir. Sanal cemaatleri eleştirenlere göre sanal cemaatler bireyleri asosyal yapar. Ancak değerlendirmesini yaptığımız esere baktığımızda hem bu durumu olumlayan hem de olumsuzlayan verilerin var olduğu görülmektedir.

Sanal cemaatlerin eleştirildiği bir diğer husus ise insanların özel hayatlarının teşhir edildiği yönündedir. “Sanal cemaatler, günlük hayatın niteliğini artırmakla beraber, kişilerin özel hayatlarını deşifre etmesi nedeniyle eleştiri konusudur. Ancak bu durum sanal cemaatlere olan ilgiyi azaltmamaktadır. Çünkü bu dijital araçlar günlük hayatın rutini haline gelmiştir” (s. 221).

Alman sosyoloji geleneğinin önemli isimlerinden olan F. Tönnies’in cemaat-cemiyet kavramsallaştırmasından hareketle 1990’lı yıllarda Howard Rheingold tarafından geliştirilen “sanal cemaat” kavramını akademik düzlemde inceleyen bu eser, internet teknolojisiyle birlikte cemaat kavramının dönüşümünü ve farklı görünümlerini ele almaktadır. İnternet teknolojisinin gelişmesi ve kiteselleşmesi sonucunda toplumsal yapı ve ilişkiler de dönüşüme uğramıştır. Bireylerin gerçek hayattaki eylemlerinin ve ilişkilerinin önemli bir kısmı artık sanal cemaatlerde meydana gelmektedir. Sanal cemaatlere olan ilgi bir hayli yüksektir. İlginin yüksek olmasının belki de en önemli nedeni, hemen her yaş ve meslek grubundan, gelir düzeyinden insanlara hitap etmesidir. Sanal cemaatler, zaman ve mekân bağlamında fiziki dünyadan farklılaşmaktadır. Bu bakımdan toplumsal kontrol ve yaptırım mekanizmaları daha kısıtlıdır. Kimlikler de görece parçalanmış, farklılaşmıştır. Bahsi geçen tüm bu hususlar, insanların sanal cemaatlere ilgi göstermelerinin temel nedenlerini oluşturmaktadır. Sanal cemaatlerde geliştirilen ilişkilerin cezbedici yanları olmasına karşılık eleştirilen tarafları da mevcuttur. Sanal cemaatler bilhassa kamusal alan ve özel alanın sınırlarını belirginleştirilmekte, özel alanı büyük ölçüde ortadan kaldırmaktadır. Bunun bir sonucu olarak mahremi teşhir edilmesi çok daha kolay olabilmektedir. Sanal cemaatlerin bir diğer eleştirilen yönü ise gerçek hayattaki ilişkileri yoksullaştırmasıdır.

Sonuç olarak lisans öğrencilerinin rahatlıkla anlayabileceği bir düzeyde oldukça anlaşılır bir yazı diline sahip olan eserin teorik kısmı, konuyla ilgili literatür çerçevesinde şekillenmiştir. Diğer taraftan sahadan elde edilen verilere bakıldığında özgün verilerin var olduğu görülmektedir. Kitabın bu yönüyle literatüre önemli bir katkı yaptığı düşünülmektedir.